

ASYA TOPLUMLARINI ETKİLEYEN ALEVÎ/BEKTÂŞÎ KÜLTÜRÜNDE İNSANIN DEĞERİ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Asya kıtası bir çok kültür ve medeniyete beşiklik etmiş önemli bir merkezdir. Yapısında Asya'daki en eski Türk inançlarından izler taşıyan Alevî/Bektâşî düşüncesi de bunlardan biridir. Türk kültür, edebiyat ve sosyal hayatında Alevî/Bektâşî düşüncesinin önemli bir yeri vardır. Bu anlayış Türk inanç, adet, gelenek ve göreneklerini öğretilerinin içine almış zaman içinde yayılarak kitleleri etkilemiş, mensupları sosyal bir grup meydana getirmiş, sonuçta kendine özgü bir hayat tarzı, bir felsefe oluşturmuştur.

Alevîlik/Bektâşîlik anlayışı zengin bir kültür yumağıdır. Bu kültür birikimi içinde sosyolojiden felsefeye, edebiyattan folklorla kadar bir çok bilim için materyaller bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Velî, Türk sûfilîğinin en önemli kişilerinden biridir. 11. yüzyılda Ahmet Yesevî'nin öğretileri ile başlayarak gelişen ve Anadolu'ya taşınan tasavvûfî düşünce Hacı Bektaş Velî ile belirli bir temele oturtulmuş, yüzyıllarca Türk sosyal hayatının içinde varlığını korumuştur Anadolu'da başlangıcı itibariyle Türklere ait karakteristik özellikleri, hoşgörüyeye dayanan temel felsefesiyle Bektâşîlik, kitleler arasında hızlıca yayılmıştır.

Bektâşî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün şiirdir. Bektâşî tekkelerinde okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir.

Bektâşî şiiri; en eski Türk şiiri örnekleriyle temelini oluşturan ozanların dilinde kopuzun ahengiyle terennüm edilen sonraları Ahmed Yesevî'nin tasavvûfî anlayışından etkilenen Hacı Bektaş Velî ile pîrini bulan ve bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî, Kızılbaş, Tahtâcı, Bâtınî vb. heterodoks mezhep ve tarîkâtlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, düvaz, deyiş, taşlama ağıt, gibi Türklerin milli nazım şekli olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

Anadolu'da bir çok kişinin gönlünde taht kurmuş olan Hacı Bektaş Veli ile ilhamını ve temel sistemini ondan alan Bektâşîlik felsefesinde sevgi ve hoşgörünün ayrı bir önemi vardır. Alevî/Bektâşî kültüründe insana olağanüstü bir sevgi ve saygı vardır. Alevilikte, "Hak

---

* Bu çalışma, I.Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. İstanbul, Ekim 2005.

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ademedir” anlayışı insanı yücelten anlayıştır. Alevilikte sevgi özellikle insan sevgisi o denli yüceltilmiştir ki, Alevi inancının temelini oluşturmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı incelendiğinde yaşayışında ve düşüncelerinde sevginin ve hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Bektâşî teorisinde zorlama, şiddetten sakınma, bütün insanlara acıma ve şefkât telkin edilir. İyi bir Bektâşî, hareketinde Müslüman ve Müslüman olmayana karşı bir fark gözetmez.¹ Anadolu Aleviliği insanı sevmenin ibadet olduğunu bilir; kul hakkının yenilmesinden korkar; Kuşkusuz bu ilkeler, aslında İslamın özüdür.

Bektâşî hoşgörüsü yalnız kendi din ve tarikat mensuplarıyla sınırlı değildir. Başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyü bakılmıştır. Hacı Bektaş Veli, yörede bulunan Hıristiyan'larla da güzel bir diyalog kurarak onların gönüllerine girmesini bilmiştir. Hıristiyanlar ona büyük bir saygı duymuşlardır.

Nefsini bilmek, benlikten geçmek, alçak gönüllü ve kanaatkar olmak, iftira, kıskançlık, kibir, hased, kin, dedikodu gibi huylardan uzak olmak, doğruluk, iyilik, yardımcı olmak, sıkıntıya tahammül ve sabır göstermek Bektâşî ahlakının başlıca noktalarıdır. Bektâşîler can yakmayı sevmediklerinden avcılık yapmazlar.²

Bektâşîlik sevgi ve barış üzerine kurulmuştur. Bu anlayış inanç ve düşünce ayrılığı gözetmeden bütün insanlığı sevgi ile kucaklar. Dünya insanını bir ve kardeş bilir. Hacı Bektaş öğretisinde arslan ile ceylan birarada işlenerek, güvercin görünümünde ortaya çıkmış; barış dostluk ve maddi temeller üzerine oturtulmuş bir sevgi anlayışıyla yapılandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli Anadolu'da bir gönül eri olarak çalışmıştır.³

Menakıpname'ye göre 12.-13. yüzyılın savaş ve kargaşa ortamında, barışın ve mazlumun simgesi olan bir güvercin donuyla Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, savaş yerine barışı, düşmanlık yerine dostluğu, kin yerine sevgiyi ve hoşgörüyü temel ilke edinen bir hümanist ve bu ekolle farklı dillerden, farklı kökenlerden ve kültürlerden gelen insanları bir çatı altında toplayan; ceylanla arslanı (zayıf ve güçlüyü) dost olarak kucaklayan bir halk önderiydi. “Hiç bir milleti ve insanı ayıplamayınız!” diyen Hacı Bektaş-ı Veli, bu evrensel düşüncelerden ve Anadolu'nun yaşam gerçeğinden (sosyal, siyasal, ekonomik, etnik ve dinsel yapısından) yola çıkarak, Alevi inancına mensup diğer Anadolu ve Horasan erenleriyle, heterodoks Bâtını çevrelerle; Gazıyan-ı Rum (Anadolu Gazileri), Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), Abdalan-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) gibi teşkilâtlarla birlikte

¹ Bedri NOYAN: Bektâşîlik Alevîlik Nedir, Ankara 1987, s. 7.

² Bedri NOYAN: a.g.e., s. 83.

³ Baki ÖZ: Bektâşîlik Nedir, İstanbul 1997, s. 431

Anadolu'da yeni bir ekol geliştirdi. Uygarlıklar hazinesi Anadolu'nun o zengin kùltür mozaiğini bozmadan, parçalamadan farklı öğeleriyle, sevgi ve hoşgörü temelinde biraraya getirdiği ve tasavvufu birleştirdiği bu yeni oluşum, Anadolu Aleviliği'di. Bilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır; düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu; kadınları okutunuz, okunacak en büyük kitap insandır“ diyen Hacı Bektaş Veli insanı merkeze alan anlayışıyla dikkat çekmekteydi. Hacı Bektaş Veli, sadece insana değil, ondan ayrı görmediği ve onun bir parçası saydığı doğadaki diğer varlıklara ve tabiat unsurlarına da aynı önemi veriyordu. Alevi inanç ve öğretisinde “Âlem-i Anasır“ denilen maddi âlemin dört temel unsuru (çar anasır) olan toprak, su, ateş ve yel'e (hava'ya) kutsaliyet derecesinde önem verilir. İnsanın cemalini (yüzünü) Hakk'ın cemali, gönlünü Hakk'ın evi bilen Hacı Bektaş Veli, sadece insanların değil, hayvanların bile incinmesine ve onlara işkence yapılmasına karşıydı.

Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu rivayet edilen řu dörtlükte sevgi ve hoşgörü çok güzel bir şekilde işlenmiştir:

Sevgi muhabbet kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açar bağrımızda,
Hırslar kinler yok olur aşkla meydanımızda
Arslanlarla ceylanlar dosttur kucağımızda

Hacı Bektaş Veli, *Fevâid* adlı eserinde "Eđer daima Cennet'te olmayı istersen herkesle dost ol ve kimseye karşı kin tutma. Merhem ve mum gibi ol, diken olma."⁴ sözlerini söyler.

Bektâşilikte sevgi Bektâşiliğin temel kaynaklarında bir âdâb ve erkân olarak yer alır, şiiirlerde bu kavramla ilgili söyleyişlere sıkça rastlanır.

Bektâşiliğin temelini sevgi (muhabbet) oluşturur. Sevgi yerin göğün direği olarak vasfedilir. Sevgi şiiirlerde sıkça işlenmiştir:

Yok ise kalbinde muhabbet sevgi
Yıkıktır kalbinde Allah'ın evi
Özünden haberi olmayan devi
Salıver yabana yorulsun gitsin
Kul Budalâ⁵
Muhabbettir yerin göğün direği
Muhabbet edenin yanar çırağı
Âşika beytullah gönül durağı

⁴ Hacı Bektaş Veli: *Fevâid* (haz. Mehmet YAMAN), Ankara, s. 15-16.

⁵ İsmet Zeki EYÜBOĞLU: *Alevî Bektâşî Edebiyatı*, İstanbul 1992, s. 217.

Hak nazar ettiği yerdir muhabbet

Kul Himmet⁶

Hoşgörü de Alevî-Bektâşî erkânının en önemli ahlak ve âdâb kurallarından biridir. Bu kural Alevî-Bektâşîlik'le özdeşleşmiş ve (öğretinin) genel niteliği durumuna dönüşmüştür.⁷

Bir Bektâşî menkıbesinde Bektâşîliğin engin hoşgörü anlayışı şu şekilde ifade edilir: "Bir gün bir Bektâşî babası karşılaştığı gece bekçisine sorar: "Bu belindeki pala bıçağı ne işe yarar?" Aldığı cevap şöyledir: "Biz bununla gördüğümüz kusurları düzeltiriz. Siz ne yapıyorsunuz?" Bektâşî babası sessizce boynunu bükerek "Biz kusur görmeyiz ki " Bir başka rivayette aynı konu Bektaşî ve Mevlevî dervişlerinin konuşmalarında şu şekilde ele alınır: Bektâşî dervişi, Mevlevî dervişe sorar:-Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar geniştir? Mevlevî dervişi şöyle der: Biz bununla kusurları, ayıpları örteriz. Bu sefer Mevlevî derviş sorar: –Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar dar? Bektâşî dervişi şöyle der: Biz kusur görmeyiz ki. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu söz Bektâşîlikteki gönül açıklığının ve hoşgörünün bir başka delilidir. "Her tavladan boşanan at, bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah bulamaz". Bu ifadeyle Bektâşîler herkese kapılarının açık olduğunu bunun için kendilerinde uygun ortamın bulunduğunu anlatmak istemişlerdir.

Bektâşîler, hayatı ve toplumu gözden geçirirken reel, müsamahalı ve toleranslıdırlar, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen cana söylenir. "Gördüğünü ört, görmediğini söyleme" denir.⁸

Hacım Sultan Velayetnamesinde "Hak Sübhâne Teâlâ, âdemin göğsünü hoşgörü nuru ile bezedi" denilerek bu duygu, ilahi hikmetle izah edilmektedir.Yine Bektâşî prensibinde "Kimsenin ayıbını görmeyen cana aşk olsun, ayıpları örtücü ol" ifadeleri hoşgörü anlayışını yansıtan ifadelerdir. Ayrıca "İncinsen de incitme, hiç bir insanı ve milleti ayıplamayınız", "Her ne ararsan kendinde ara" prensipleri de aynı anlayışı aksettirmektedir.

Bektâşî şairlerinden Kaygusuz Abdâl da hoşgörmenin Allah'a ait bir özellik olduğunu şiirinde şöyle ifade eder:

"Tanrı bilür halini her bendenün

Ayıbını vurmaz kimsenün"

Hacı Bektaş Veli'ye ait *Besmele Şerhi* adlı eserde geçen Allah'ın buyruğu olarak aktarılan ifadeler Bektâşî bakış açısına kaynaklık etmektedir: "Yüce Tanrı buyurur: Benim sevgili

⁶ Fuat BOZKURT: Semahlar, İstanbul 1995, s.139.

⁷ Baki ÖZ: a.g.e., s. 426-427.

⁸ Bedri NOYAN: "Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı, 1995), 261.

peygamberim, söyle inananlara, gönül evlerini alçakgönüllülük, âşıklık süpürgesiyle süpürsünler. Hırsı, nasılı, niçini, ikiyüzlülüğü, hainliği, çekememezliği ve dedikoduyu süpürüp atsınlar. Yaptıkları kötü işlere pişmanlık duysunlar ve pişmanlık suyuyla yıkansınlar. Gizli işlerden vazgeçsinler. Sevgi sofrasını döşesinler, aşk başlarına vursun"⁹

Hacı Bektaş Veli tarafından Makâlât'ta sistemleştirilen "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisinde Hakikat Kapısı'nın birinci makamı "Toprak Olmak"tır.

Toprak olmaktan maksat alçakgönüllü olmaktır. Bektâşî olmak şefkâtte güneş gibi olma, cömertlikte su gibi, alçakgönüllülükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi, örtücülükte gece gibi olmaktır...Bektâşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa mârifet tohumu ekmeli, tevhid suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmeli, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında pişirip yemelidir.¹⁰

Bektâşî düşüncesinde nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet'i onun üzerine bina eylemiştir.Toprak, Âdem Safiyyullaha nispet eder...Toprak şâh-ı merdândır.Onun (Hz.Ali)için ismine Ebu Turâb, bir ismine Ebu Tâlib dediler.¹¹

Bektâşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücûd

Cümle alem toprağa kıldı sücûd

Kaygusuz Âbdâl¹²

Şahlanıp yükseğe çıkma

Engin ol gönül engin ol

Turâb ol dosttan ayrılma

Engin ol gönül engin ol

Yusuf¹³

Toprak olamayan kişinin bir gelişme kaydedemeyeceği (taş gelip gideceği) vurgulanır. Hakk'a ulaşmanın bir şartı da toprak olmaktır. Bektâşî dervişi her türlü sıkıntılara sevgi, hoşgörü ve sabırla karşılık vererek incinmeyecektir. Bu aynı zamanda bir peygamber ahlakıdır.

⁹ Rüşti ŞARDAĞ: Her Yönüyle Hacı Bektaş Veli ve En yeni Eseri Şerh-i Besmele, İzmir 1985,s. 24.

¹⁰ Bedri NOYAN: a.g.e., 78.

¹¹ Adil Ali ATALAY: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, İstanbul 1996, s. 148.

¹² Abdurrahman GÜZEL: "Tekke Şiiri", Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara 1989, s. 381.

¹³ İsmail ÖZMEN: Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Ankara 1995, C. 5, s. 330.

Hacı Bektaş Veli, *Fevâid* adlı eserinde şöyle der: " Gerçek derviş oldur ki; kimsenin kendisini incitmesinden kırılmaz ve yiğit olan oldur ki kırılmaya, layık olanı da (hak edeni) kırmaz."¹⁴

Ey Âşıkî haklı nefes tutulmaz
Burada atılan orda atılmaz
Turâb olmayınca Hakk'a yetilmez
Turâb ol da ayaklarda basıl dur

Âşıkî¹⁵

Pir Sultan Abdâl, Hz. Muhammed'in üzerine işkembe bırakılarak eziyet edilmesine, dolayısıyla onun sabır ve hoşgörüsüne telmihte bulunur:

Turâplık cümlenin başı
Daim çiğnenmektir işi
Üstüne atarlar leşi
İncinme gönül incinme

Pîr Sultân Âbdâl¹⁶

Makâlât'ta hakîkâtin ikinci makamı yetmişiki milleti ayıplamamaktır. Bektâşî âdâb ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir. Bektâşî başkasının ayıbını yüzüne karşı veya başkasına söylemez.¹⁷

Hacı Bektaş Veli tarafından sistemleştirilen Dört Kapı Kırk Makam anlayışında Hakikat kapısının dördüncü makamı "Dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmasındır"¹⁸

Dört kapıdan üçüncüsü olan Marifetin son makamı kendini bilmektir. *Makâlât*'ta "Kendi nefsinin bilen Rabbini hakkıyla bilir"¹⁹ hadisine yer verilmiştir.

Buyruk'ta "Sekiz şeyi bağlayan ateşten olan nar-ı kibir kendini bilmek ile defolur"²⁰ denilmektedir.

Allah, zamanın var edilmesinden önce ademde bir gizli hazine idi. Sonu olmayan bir ademin içinde kendisine bakacak bir göze, vecde gelecek bir gönül istedi Bu güzelliğin görülmeye olan eğilimi sonucu Allah evrende tecelli etti."

¹⁴ Hacı Bektaş Veli: a.g.e., s. 16.

¹⁵ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 4, s. 67.

¹⁶ Cahit ÖZTELLİ: Pir sultan Abdâl, İstanbul 1996, s. 371.

¹⁷ Adil Ali ATALAY: a.g.e.,s. 207.

¹⁸ Esad COŞAN: Makâlât (sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara 1996,s. 18.

¹⁹ Esad COŞAN: a.g.e., s.17.

²⁰ Adil Ali ATALAY: a.g.e., s.149.

“Hakk’ı ister isen Adem’de ara-Irak’ta Mekke’de Hacda değildir” diyen Kaygusuz Abdal (XIV.yy.) Allah’ın, insanın özünde bulunduğu inancını savunur. İnsanın, öteki varlıklar gibi, geçici (fani) olduğunu düşünmek doğru değildir. İnsan bütün varlıklardan öncedir. Önsüzdür, sonsuzdur, başka bir deyişle ezelidir, ebedidir.

Alevilik felsefesine uygun olarak “ Okunacak en büyük ve en kutsal kitabın insan olduğunun bilincindedir.”

“Kendini bilme” Bektâşilik erkânında sıkça tekrarlanan bir düsturdur. Kendini bilmek kişiyi bir çok yanlışlara düşmeden kurtaran bir meziyettir. Bektaşilikte insanda bulunan kibir duygusu bu şekilde giderilir. Erkânâmelerde “kendini bilmek” ilgili bilgilerden bazıları şunlardır: “İşte hadis-i küdsîde buyurur: “Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhü” Pes kendi nefsinden gafil olan Hak’dan dahi gafildir. Gafil olan tarîkin göremez...O ne şeriâti ne tarîkâti ve ne mârifeti, ne de hakîkâtigörür ve ne bilür ? Bu dört kapı kırk makam bağlıdır açık değildir. Kendi menzilini ve merâtibini göremez ve görmeyen Hak didârını dahi göremez. Menzilin görmese adem değildir. Suretâ adem ma’nîde esfeldir.”²¹ “*Nokatü’l-Beyan*” adlı eserde bu konuda şu ifadeler geçer: ”Ey talib bil ve âgah ol. Ne ki âfâkta vardır nişanları senin nefsinde dahi vardır. Pes her kimse kim alemin nişanların kendi nefsinde buldu, hemen ilahı bildi. Nitekim hadiste buyurur. “Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbehü” Ey talib insanın cehli kendüye hicab-ı azimdir ve mihnet-i dildildir. Hakk’a gayet yakınlığından görmez. Anınçün irak gözler.”²²

Bektâşîler “men aref” sırrına eriştiklerini bu makam ile tasavvûfî yolları katettikleri ifade ederler. Bu sırra erişmelerin önemine işaret ederler. Bu sırra dikkat çekerler.

Sırrı men-arefden nefsimiz bildik
Mürşid karşısında tevbeye geldik
Gönül aynasını pâk edip sildik
Taşradan görüdür içimiz bizim

Güzide Ana²³

Benzer bir ifade noktanın esrarına erişen, “men areften” ders almasını başaran kişinin Bektâşî olduğunu uygulanır.

Noktanın esrarına mazhar düşüp aynel yakın

Men aref’den ders alıp nefsin bilen Bektâşîdir

²¹ *Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşîyye*: Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser,s. 5a.

²² *Nokatü’l-Beyan*: Yazma Eser,Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü No: 1243,s.1b.

²³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3 ,s.220.

Şehidî²⁴

“Men aref” sırrı olgunlaşmanın yoludur. Önemli bir tasavvûfî bir makamdır. Bu sırta erişenler duygularını değişik şekillerde ifade ederek bu sırla elde ettiklerini şiirlerde dile getirirler.

Şahâ bende olmayan
Ölmeden ön ölmeyen
Men arefi bilmeyen
Bu yolda mattır hocam
Muhyiddin Abdal²⁵

Alevî-Bektâşî ahlakının ve hayat felsefesinin tam merkezine yerleşen eline, beline, diline sahip olma kuralı Alevîliğin-Bektâşîliğin edebini oluşturur. Alevîliğin-Bektâşîliğin ahlakı ve ahlak felsefesi tümüyle bu kural üzerine oturtulmuştur. Bu kural giderek Alevî-Bektâşî toplumlarının yaşam felsefesine dönüşmüştür. Senin olmayanı alma, sahiplenme, namuslu ol, beline sahip çık (harama uçkur çözme), başkasının ırz ve namusuna göz dikme, yalan söyleme, görmediğine tanıklık yapma ve kırıcı söz söyleme, gibi davranışları zorunlu kılar. Bu kurala daha sonraları "işine, aşına, eşine sahip ol" üçlemesi de eklenmiştir. Bu da aynı mantığa dayanır. İşini bilen işinde dürüstçe çalışan, üreten, çocuğuna helal kazanç yediren ve namusunu bilen gözetken koruyan ve herkesin namusuna saygı duyarak yaşayan bir insan ve toplum modeli oluşturmak amaçlanır.²⁶

Bütün bu hususiyetleri üzerinde taşıyan Bektâşî, Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, teslimiyet anlayışı, eline, beline, diline sahip oluşu ve hoşgörüsü ile bütün nesnelere için bir emniyet telkin eder. O toprak olacak kadar yumuşak, kendini bilen, kanaat ehli ve edep abidesidir.²⁷

Alevî yolunca kutsal kabul edilen "üç sünnet yedi farz" adlı bir takım kurallar vardır. Üç sünnetten ikincisi "kalbinden adaveti gidermektir. Kimseye kin ve kibir beslememek,

²⁴ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.296.

²⁵ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.119.

²⁶ Baki ÖZ: a.g.e., s. 428.

²⁷ Hüseyin ÖZCAN: Bektâşî Âdâb ve Erkânı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2001.

kıskançlık etmemek ve hırsına uyup Şeytan'a gönül vermemektir." Üçüncü sünnet ise "Sözü Hakk'ın kudreti ola, kimseyle kavga etmeye, kimseye düşmanlık yapmaya"²⁸ şeklindedir.

Bektâşî erkânâme'sinde geçen şu ifadeler Bektâşî'nin hassasiyetini özetlemektedir: "Cenk cidal ehli olma, küçüğe izzet et, büyüğe hizmet, ölüye hürmet eyle. Bir kimsenin kusurunu görme, görürsen ört, iyilik eyle, örtemesen eksik eyle dilin ile kalbin ile ört...Su gibi pâk ol, her dem alçağa ak. Eline, beline, diline pâk ol."²⁹

Bektâşî talibi, Ayin-i cem'de mürşidinin önüne diz çökmüş ve eteğine yapışmış niyaz durumunda şu telkini alır: "...Mürşidini pîrin varisi ve gerçek baban, rehberini gerçek anan bil. Yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, beline, diline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset etme, garaz, buğz, inat etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığın şeye yapışma, elinin ermediği yere el uzatma, sözünün geçmediği yere söz söyleme, ibretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle, küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle, ikrarını saf eyle, Hakk'ı kendi özünde mevcut bil, erenlerin esrarına âgâh ol...Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle..."³⁰

Bektâşîlik eğitimle, iyiliği kötülüğe egemen kılmak için uğraşır. Kötülüğün zihinden çıkarılması iş edinilir. İnsanın nefsi ile savaşı bu nedenle vardır. Alevî-Bektâşî için nefis ile savaş en büyük savaştır...Birey, iyi insan yapılmaya çalışılır. Bu da insanın bütün kötülüklerden bağının koparılması ile kötü olan etkenlerden uzak tutulmasıyla kötü olan davranış ve eylemlerden arınmasıyla olanaklıdır. Bu iş bitmez tükenmez bir eğitim gerektirmektedir.³¹

Bütün sıkıntılara katlanan Bektâşî'nin kaygısı kimseyi incitmemektir. Bektâşî ahlakının temelinde insana saygı yatar. İnsanı incitmeme, insanı hoş tutma Bektâşîlikte omurga kabullerden biri olduğu içindir ki Bektâşîlere "zümre-i nâzenin" yani çok ince hassas insanlar topluluğu denmiştir. Hatta onlar bu nâzenin tavırlarını bütün canlılara karşı işler halde tutabilmişlerdir. Temel prensip şudur: "Can taşıyan mahluku icitme."³²

---

²⁸ Adil Ali ATALAY: a.g.e., s.160.

²⁹ Sırrî Rıfâî ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDİN: Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H. 1284 (1867) Süleymaniye Kütüphanesi, Nu: 1243, s. 6a.

³⁰ Bedri NOYAN: Bektâşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük), I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1976.

³¹ Baki ÖZ: a.g.e., s. 440-441.

³² Yaşar Nuri ÖZTÜRK: Tarihi Boyunca Bektâşîlik, İstanbul 1995,s. 221.

Alevî-Bektâşî düşüncesinde insana olan saygı esasen Allah'ın yaratıklarının en şerefli olan ilahi emanet taşıyıcısı ve onun halifesi olması sebebiyle insanın hak ettiği ve etmesi gerekli bir ahlaki davranıştır.³³

Şiirlerde kimseyi incitmeme konusundaki hassasiyet sıkça dile getirilir, karşıdaki kişi düşman bile olsa aynı ahlakın taşınması gerektiği ifade edilerek bunun Hz. Ali'nin uyguladığı hatırlatılır:

Ver bana Eyüb sabrını

Musallat et Firavun'u

Çekeyim çümle kahrını

Bu aciz gedâ kulundan

Tek bir gönül incinmesin

Âbdâl Ziyâ³⁴

İncitme sakın ademi ger düşman olsa

Şefkâtli görün aleme bu şan-ı Ali'dir

Rif'at³⁵

Bektâşî şairlerinden Genç Abdâl ve Azbî ise kusurları görmeyip ayıpları örtücü olma prensibini şiirleştirerek, Bektâşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini "gördüğünü ört, görmediğini söyleme" sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat

Gördüğünü ört görmediğini söyleme

Erenlerden pîrden budur emanet

Gördüğünü ört görmediğini söyleme

Azbi³⁶

Şiirlerdeki "yetmişiki milleti ayıplamamak"la ilgili söyleyişlerden bazıları şunlardır:

Kendi noksanını bil ârif ol

Kimsenin ayıbını gözetme gönül

Yetmişiki millete bir nazarla bak

Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül

İlhâmî³⁷

Abdâl Ziyâ adlı Bektâşî şairi bir gönlün dahi incinmesine razı değildir.

³³ Ethem Ruhi FİĞLALI: Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, Ankara 1991, s. 377.

³⁴ Hayrunnisa Efe: "Ziya Baba'nın Hayatı", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2, Ağustos 1997, s. 34.

³⁵ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 601.

³⁶ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 3, s. 256.

³⁷ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 4, s. 303.

Kul kurbanım Muhammed'e
Feda canım ehli beyte
Katlanırım her mihnete
Bu aciz geda kulundan
Tek bir gönül incinmesin

Bu bakış tarzı Hacı Bektaş Veli'den günümüz Bektâşîlerine kadar hep aynı şekilde devam etmiştir. Bir önceki Bektâşî Dedebabası merhum Bedri Noyan'ın şiirinde hoşgörü şu şekilde ifade edilir.

Dört Kapı Kırk Makamı Kaf Dağı'nda öğrendim
Kendimi bulmak için bir gönül koşusu bu
Sabır alinteri, dert hoşgörü oluverdim
Çalab'ın nura varan aşıkı yoruşu bu

Mutludur Bedri Noyan Dedebaban söyler ki
Derdi zevketmek bana yüce Çalab'dan vergi
Ah o hoşgörü var ya yok eder bütün derdi
Güzelliklerin gönle boşalıp doluşu bu³⁸

Görüldüğü gibi sevgi ve hoşgörü Alevî-Bektâşî inancının temel felsefesidir. Hacı Bektaş Veli'den günümüze dek değişmeden süregelmiştir. "Yetmişiki Millete" aynı değerle bakan bu anlayışın mensupları günümüzde de aynı bakış açılarını devam ettirmektedirler.

Din, dil, ırk farkı gözetmeden bütün insanları bir olarak kabul eden ve kaynaştıracak olan sevgi ve hoşgördür. Bugün kültürlerin geldiği son nokta insana, insan olarak değer verilmesi, saygı duyulması gerçeğidir. Aynı hakikati Türk tarihinde Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre bir ilke olarak yüzyıllar önce benimsemişler ve çevrelerine bu anlayışı yansıtmışlardır.

Alevilerin altıncı imamı Cafer'üs Sadık, insanı şöyle tanımlar: "İnsanın biçimi, Allah'ın halketme, yaratma gücünü dışa vurduğu en üstün tanıklıktır. İnsan, Tanrı'nın kudret eli ile kaleme aldığı kitaptır. Hikmet ile bina ettiği mabettir. Bütün kâinattaki suretlerin bir araya getirilişidir."

İnsan, ilk insan Hz. Adem'de bulunan Allah'ın ruhundan verdiği parçayı tevarüs etmesiyle kutsaldır. O en güzel şekilde yaratılmıştır. Yaratılmışların en şerefliisidir. Allah'ın

---

³⁸ Bedri NOYAN: Aynı makale, s. 268.

yeryüzünde haifesidir. Bütün bunlardan dolayı kutsaldır. İnsanda Allah'ın sıfatları yansımaktadır. İnsan kainatın küçük bir kopyasına benzemektedir.

Kudsi hadiste “Yere, göğe sığmadım da mü'minkulumun gönlüne sığdım.” ifadesi ile gönül Allah'ın mekanı olarak görülmüş, gönül kırmak kabe yıkmak gibi kötü bir fiil olarak anılmıştır.

“Gönül Çalab'ın tahtı
Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise”

diyen Yunus Emre'nin şiirlerinde bu gerçek sık sık vurgulanır.

Bektâşîliğin pîri olan Hacı Bektaş Veli, "Her ne ararsan kendinde ara, Gönül ek gönül biçesin, Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayın, İncinsen de incitme, Kendine ağır geleni kimseye tatbik etme, Hiçbir insanı ve milleti ayıplamayınız, Ayıpları örtücü ol, Sırrı sır edene aşk olsun, sözleriyle engin hoşgörüsünü vecizeleştirerek sevgi ve hoşgörüyü Bektâşîliğin temel prensibi haline getirmiş "Bir olalım, iri olalım, diri olalım" ifadeleriyle halkı birlik ve beraberlik içinde yaşamaya davet etmiştir.

KAYNAKÇA:

- ATALAY, Adil Ali(1996) İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, İstanbul.
- BOZKURT, Fuat(1995) Semahlar, İstanbul.
- COŞAN, Esad(1996) Makâlât (sdl. HüseyinÖZBAY), Ankara.
- EFE,Hayrunnisa(1997) "Ziya Baba'nın Hayatı", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2, Ağustos
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki(1992) Alevî Bektâşî Edebiyatı, İstanbul.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi(1991) Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman(1989) "Tekke Şiiri", Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara.
- Hacı Bektaş Veli: Fevâid (haz. Mehmet YAMAN),(1085), Ankara.
- Noktatü'l-Beyan: Yazma Eser,Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü No: 1243*
- NOYAN, Bedri(1976) Bektâşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük), I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara.
- NOYAN, Bedri(1987) Bektâşîlik Alevîlik Nedir, Ankara.
- NOYAN, Bedri(1995) "Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı)
- ÖZ, Baki(1992) Bektâşîlik Nedir, İstanbul.
- ÖZCAN, Hüseyin(2001) Bektâşî Âdâb ve Erkânı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZMEN, İsmail(1995) Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Ankara.
- ÖZTELLİ, Cahit(1996) Pir sultan Abdâl, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri(1995) Tarihi Boyunca Bektâşîlik, İstanbul.
- Sırrı Rıfâî ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDİN :Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H. 1284 (1867) Süleymaniye Kütüphanesi.
- Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşîyye: Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser*
- ŞARDAĞ, Rüştü(1985) Her Yönüyle Hacı Bektaş Veli ve En yeni Eseri Şerh-i Besmele, İzmir.